Р Е Ц Е Н З И Я

От доц. д-р ЕНЬО ВАСИЛЕВ САВОВ

на

Дисертационен труд : „ПОЛИТИКАТА НА ЕВРОПЕЙСКИЯ СЪЮЗ В СРЕДИЗЕМНОМОРСКИЯ РЕГИОН”

Автор: МАРИЯ ГЕОРГИЕВА ХАДЖИПЕТРОВА-ЛАЧОВА

Авторката на дисертационния труд Мария Георгиева Хаджипетрова-Лачова е избрала интересен сегмент от Общата външна политика и политика на сигурност на Европейския съюз – Средиземноморския регион. Това е регион, в който текат бурни политически процеси с ясно подчертан стремеж към демократизиране на обществото, регион на често срещана икономическа и социална нестабилност, но регион с важно геостратегическо положение и значение, към който проявяват подчертан интерес за влияние всички крупни играчи на световната сцена. За ЕС този регион има и допълнително особено важно значение. Това е регион в непосредствена близост до ЕС, регион към който след „Арабската пролет” през 2011 година бе възобновена Европейската политика за съседство като израз на солидарност със стремящите се към демокрация хора там.

Трудът е структуриран по следния начин – увод, три глави, заключение, библиография и приложения. В началото, веднага след съдържанието е даден списък с най-често използваните съкращения. Смятам тази конструкция за удачна, даваща възможност на автора свободно да изложи своите виждания по избраната от него тема и да направи необходимите, според него, изводи и заключения.

Уводът е изграден в две плоскости – въвеждане в избраната тема и обосноваване на самия избор: обект на изследване, основна теза, разясняване на поставената научно-изследователска задача, на използваните подходи и методи при научния анализ. Бих желал веднага да отбележа, че тук пропорцията е до известна степен нарушена, тъй като авторката е отделила

много по-голямо внимание да обоснове защо е избрала тази тема (7 страници) и само 2 страници, за да ни въведе в нея. Не че втората част е излишна, напротив, съдържа много ценни наблюдения и мисли, свързани с темата, просто въвеждането в нея би следвало да бъде малко по-разгърнато. Причината за това вероятно се крие в звученето на първата глава на дисертационния труд, която има също до голяма степен въвеждащ характер.

Първата глава е озаглавена *„Средиземноморският регион – теоретичен, исторически и съвременен дискурс"*. В нея авторката удачно започва изложението с разясняване на самото понятие „Средиземноморски регион". С основание тя отбелязва липсата на консенсус в световната научно-изследователска литература както по отношение на границите на региона, така и относно наименованията, които се използват за него. Изследванията, които авторката е направила по въпроса имат ценна практическа стойност за всеки, който има някакво отношение или се занимава с този регион.

Много добре е проследен в тази глава развилият се в региона процес на деколонизация през миналия век и отношението на крупните световни играчи към него. Именно в резултат на този процес се появяват в региона независимите държави, към които Европейският съюз изготвя и провежда самостоятелна външна политика. Посочени са основните фактори, съдействали за развитието на процеса, главните фигури и политически организации, изиграли важна роля в него. Удачна е и периодизацията, която е направена в развитието на региона. Много добре е проследен процеса на създаване на държавата Израел и възникналия конфликт на тази държава с арабския свят. Също така заслуга на автора е откроената роля на Турция в региона.

Във връзка с Турция намирам за особена заслуга на авторката разглеждането на въпроса за нейното членство в Европейския съюз, аргументите за и против това членство, опитът за формулирането на възможните сценарии за присъединяването на тази държава към ЕС. Това показва, че авторът не бяга от деликатните въпроси на съвременните международни отношения, а напротив - поставя ги и се стреми да формулира възможни варианти за евентуални решения.

Първа глава завършва с отделеното от авторката специално внимание на т.н. „Арабска пролет", т.е. тези масови вълнения и протести, обхванали в началото на второто десетилетие на настоящия век разглеждания регион. С възприетия и добре използван в работата аналитичен подход се излагат фактите и се търсят основните причини за тези събития, очертава се значението им за бъдещето на намиращите се в него държави. Особено важен е изводът, направен в края на главата *„...като цяло „Арабската пролет" носи със себе си както рискове за политиката на съседство на ЕС, така и потенциални възможности за икономическо сътрудничество и политическо взаимодействие. Всяко непремерено външно вмешателство, посегателство върху суверенитета на тези държави би довело до тежки икономически и политически последствия в дългосрочен период".* Не малко световни лидери само биха спечелили както за собствените си държави, така и за световния мир и сигурност, ако биха могли да се вслушат в тези прости, но много точни думи , съдържащи се в дисертационния труд на една българка! Като цяло, първата глава е една великолепна основа, върху която авторът ще изгради основните си аргументи и тези за темата, на която е посветен дисертационния труд.

Втората глава на дисертационния труд, озаглавена *„Политика на ЕС към Средиземноморието – инициативи и подходи"* е същностната, основната част на разработката. В нея се дава израз на самия замисъл, на основните аргументи, които са подтикнали авторката да се насочи към тази конкретно проблематика.

Вярна на историческата последователност авторката правилно се обръща към самото начало на създаването на Европейските общности през 50-те години на миналия век и там търси първите наченки на отношенията ЕС-Средиземноморие. Не случайно тя отбелязва тази част на Римския договор [1] от 1957 г., която дава възможност още от самото начало на държавите-членки на ЕО да се ориентират, ако все още не към една обща политика, то към една единна основа на техните политики към Средиземноморието. Задачата е постепенно заменяне на отделните политики

[1] Част четвърта, Асоцииране на отвъдморските държави и територии чл. 131-136ана ДЕО.

на държавите-членки към Средиземноморския регион с един общо подход, с една обща политика на Съюза.

Като особеност на първия, началния етап на Средиземноморската политика на ЕО авторката правилно посочва запазващото се френско влияние в бившите й колонии и силното разрастване и развитие на франкофонията, новите задачи, които се поставят пред нея и новите организационни форми, които приема.

Вторият етап на тази политика се свързва с лансираната през 1972 година *Всеобхватна средиземноморска политика (ВСП)* на ЕО. През този период все още съществуват в практиката два подхода към региона – съществуване на все още действащите двустранни споразумения на държавите-членки със държавите от Средиземноморския регион и появата на първите общи споразумения на ЕС с отделни държави от региона.

Като трети етап на Средиземноморската политика на ЕО/ЕС се определя времето от края на 80-те до средата на 90-те години на XX век. През този период се подготвя и реализира южното разширение на ЕО (Гърция, Испания и Португалия). Не може да не се съгласим с авторката, че това разширение оказва известно негативно влияние върху износа от Средиземноморския регион в ЕО поради сходството на този износ с производството, предимно на селскостопанска продукция и цитрусови плодове, в новоприетите държави. В по-нататъшното изложение са проследени отделни инициативи и стъпки предприети до края на посочения етап. Общият извод за него е, че се характеризира с постепенен преход от разнороден подход към по-конструктивна глобална концепция по отношение на Средиземноморския регион.

Втората половина на 90-те години на XX век се очертават от авторката като особено важни за съвременното оформяне и звучене на Общата външна политика на ЕС към Средиземноморския регион, за привеждането на тази политика в съответствие както със съвременното развитие на ЕС, така и с предизвикателствата на настъпващото ново столетие. Несъмнено основна роля за това, както е посочено, изиграва проведената през ноември 1995 г. в Барселона Конференция на министрите на външните работи на ЕС и на средиземноморските държави. Поставя се началото на нова стратегия на

партньорството между тях, известна още като „Барселонски процес" (БП) или Евро-средиземноморско партньорство (EUROMED). С основание авторката посочва, че тези нови форми черпят опит и идеи от Организацията за сигурност и сътрудничество в Европа (ОССЕ). Влияние безспорно имат и други събития от този период, като например края на „студената война", процесите в Централна и Източна Европа, процесите в дотогавашните СССР, Чехословакия, и Югославия и др. Всичко това е отчетено от авторката при оценката на „Барселонския процес" и анализът, който се прави на приетите в Барселона документи. С вещина са посочени всички положителни последствия за средиземноморските държави в резултат от приетите в Барселона ангажименти.

В последната точка на тази глава се разглежда идеята на френския президент Франсоа Саркози за създаване на Средиземноморски съюз и формите, в която той я вижда и лансира, главно под егидата на Франция и с никакво или минимално участие на ЕС. Посочен е негативния отзвук на тази лична инициатива на Саркози от страна на редица водещи фигури на ЕС и промените, които той е принуден да внесе, за да не се стигне до нейния пълен провал. Стартиралият през 2008 година нов проект „Съюз за Средиземноморието", който с основание може да се разглежда като допълнение и продължение на „Барселонския процес", се изгражда с активното участие на ЕС и на неговите институции. Авторката аргументирано и обстойно е описала това участие и ролята на отделните институции на ЕС в работата на „Съюза за Средиземноморието".

Обобщавайки изложеното в тази глава, авторката правилно отбелязва, че в резултат на проявената от него активност ЕС към момента разполага с разгърната програма от инициативи – Евро-средиземноморско партньорство (Евромед), Европейска политика за съседство (ЕПС) и Барселонски процес/Съюза за Средиземноморието. Въпреки близкия характер на тези инициативи, в много отношения те се допълват и дори различават, тъй като са родени на различни етапи от развитието на отношенията ЕС – Средиземноморски регион, целите и механизмите, които използват за тяхното постигане, макар и близки, в никакъв случай не се припокриват.

Третата глава на дисертационния труд, озаглавена *„Перспективи пред отношенията ЕС – Средиземноморски регион”* има прогнозен характери и е на сочена към бъдещето.

Най-напред авторката се спира и анализира факторите, които оказват и ще продължават да оказват влияние върху отношенията на ЕС с региона, като, естествено, едни от тях имат положително, а други отрицателно въздействие върху тези отношения.

Авторката отделя доста внимание на новостите, които внася Договора от Лисабон, особено в сферата на ОВППС на ЕС и на създадения нов механизъм за осъществяване на външната дейност на Съюза. Отбелязани са и първите стъпки на дипломатическата служба на ЕС в Средиземноморския регион, като дори са направени и някои критични бележки относно досегашната дейност на тази служба.

В стремежа да се намерят най-ефективни форми за развитие на сътрудничеството и интеграцията между двата региона, да се използват най-добре действащи механизми, до сега са изградени сложни взаимоотношения на връзки, институции и формирования, някои от които се припокриват или дори си пречат. Авторката съвсем основателно се е опитала да посочи това и дори да го онагледи с няколко удачно подбрани таблици и карти.

В тази глава основателно е разгледано влиянието на финансовата и икономическата световна криза върху двата региона . Точен е изводът, че те са *„засегнати по различен начин и в различна степен”*. Въпреки че някои страни от ЕС бяха засегнати по-рано и значително по-остро от кризата, предприетите своевременни мерки от ЕС и от ЕЦБ доведоха до стабилизиране на положението, особено във финансовата сфера. В Средиземноморието и по-специално в южната му част кризата настъпва по-късно и е със значително по-ограничен интензитет. Разбира се, за по-слабото й действие в този регион има и други причини, действат и други фактори, които коректно са посочени от авторката. Независимо от това редица държави от Средиземноморския регион започват да изпитват сериозни икономически и финансови затруднения, за преодоляването на които отново обръщат поглед към ЕС.

Европейският съюз не остава безразличен към новопоявилите се трудности, свързани с кризата в развиващите се страни и предприема, както се отбелязва в дисертационния труд, 28 инициативи за подпомагане на тези страни. Удачна е публикуваната на стр. 175 таблица на инструментите за европейска финансова помощ, предназначена за средиземноморските държави.

И една особеност, която авторката не е пропуснала. Започналият процес на демократизиране на района от 2010 година, наречен отново „Арабска пролет" също е в центъра на вниманието на ЕС, който често свързва икономическото и финансово подпомагана с бързината на демократичните преобразования в отделните средиземноморски държави. По-бързи и по-ефективни демократични реформи – по-бързо и ефективно подпомагане. Тази политика напълно съответства на демократичната същност на Европейския съюз, отразена в основните му договори.

Само ще отбележа, че и миграционните проблеми не са останали настрана от вниманието на авторката. Представена е тяхната острота, както и усилията, които се предприемат и от двете страни за намиране на приемливи решения.

В този контекст е разгледан и конфликтът в Сирия и „Ислямска държава", откроени са факторите, които действат там, както и сериозната заплаха, която всичко това представлява за региона, за Европа и световния мир.

В последната точка на третата глава авторката предлага няколко варианта на прогноза за развитието на отношенията на ЕС със Средиземноморския регион:

- песимистичен сценарий – продължаване на конфликтите в целия регион, задълбочаване на политическите неизвестни и ескалация на икономическите и социалните проблеми;

- оптимистичен по замисъл сценарий – предвижда образуването на Евро-средиземноморски съюз до 2030 година, в който да влязат Европейския съюз и Южните и източните средиземноморски страни. Основната цел на този сценарий е да бъдат привлечени държавите от Южното и Източното

Средиземноморие към европейските правила и ценности. Ясно е, че този сценарий е в много суров вид, съдържа много неизвестни, при които при прилагането му на практика ще трябва да се намерят редица не особено леки отговори.

- авторката допуска и възможността за реализирането и на трети сценарий, който нарича „ЕС – Средиземноморски Алианс". Идеята е първо обединяване в някаква форма на страните от Южното и Източното Средиземноморие, създавайки аналогична на ЕС институция, след което двете институции да развиват отношенията си в сферите, в които имат взаимен интерес. С други думи, идеята е да се намерят подходящи форми за междурегионално сътрудничество.

- като възможен четвърти сценарий авторката посочва задълбочаване на сътрудничеството между ЕС и Южните и Източните средиземноморски страни само в определени сектори, които са от взаимен интерес и умерени нива на такова сътрудничество в други по-маловажни или по-малко интересни области.

Осъществяването на всеки един от посочените сценарии би следвало да стане с отчитане на конкретната обстановка в Средиземноморския регион, на всички положителни и отрицателни фактори, които съществуват и могат да оказват влияние върху всеки политически процес.

В края на тази глава авторката с основание отправя редица критични бележки към политиката на ЕС спрямо Средиземноморския регион, отбелязва неефективността на тази политика, в резултат на което ЕС *„не успява да създаде пълноценна зона на стабилност, сигурност и просперитет в Средиземноморския регион..."* Посочени са някои от причините за тази неефективност и са направени редица разумни предложения за по-ефективна политика от страна на ЕС. Това е безспорна заслуга на кандидатката.

В **заключението** са приповторени някои основни моменти от цялостната работа и на тази основа са направени някои обобщения и изводи.

При подготовката на дисертационния труд авторката е събрала и използвала обширна библиография:

- на български език – 68 източника;

- на руски език – 24 източника;

- на френски език – 17 източника;

- на английски език – 46 източника

- използван интернет ресурс – 38 източника;

- посочени академични среди, които предлагат различни гледни точки по проблематиката -29 броя

Към работата има пет приложения като карти и таблици.

Работата разполага с обширен и добре подреден научен апарат.

На основата на изложеното до тук в рецензията бих могъл да направя следните изводи и предложения:

Дисертационният труд на Мария Георгиева Хаджипетрова-Лачова озаглавен „Политиката на Европейския съюз в Средиземноморския регион" е посветен на нужна и актуална от теоретическа и практическа гледна точка тема. Това се определя от факта, че в българската изследователска литература съществуват разработки, посветени на отделни аспекти и страни на проблема, но цялостно изследване в такъв обем и дълбочина – няма! При разработването на темата авторката си е поставила три основни цели:

- да проследи развитието на средиземноморската политика на Европейския съюз;

- да разгледа и открои силните и слабите страни на всички европейски инициативи по отношение на южните партньори и

- да определи перспективите в партньорството между двата региона.

Искам веднага да отбележа, че като цяло, авторката се е справила добре с поставената задача и е постигнала набелязаните цели. За това е спомогнало и удачното структуриране на дисертационния труд, в който, след една

балансирано написана предимно историческа първа глава, се развиват основните виждания и тези на авторката в следващите две части.

Политиката на Европейския съюз към Средиземноморския регион е показана в нейната динамика от момента на зараждането й до наши дни. Посочени са както нейните успехи, така и слабостите, които са допускани. Направен е опит да се формулират и перспективите пред тази политика, макар и твърде внимателно. Направени са необходимите научни изводи и обобщения. Обработена е голяма по обем българска и чуждестранна литература по темата. Следвайки хода на събитията, авторката е достигнала до формулирането на определени закономерности в една среда, в която това е особено трудно да бъде извършено.

Именно в това аз виждам и конкретния приносен характер на дисертационния труд – задълбочено цялостно изследване на определен сегмент от Общата външна политика и политика за сигурност на Европейския съюз, обхващащ регион, който би могъл да се разглежда като съседен на ЕС и неговите членки и с оглед на това, имащ важно стратегическо значение. Такова изследване в българската научно-изследователска литература нямва.

Без да накърнява своята академична висота, езикът на авторката е достъпен и разбираем и то не само за хора на науката, но така също и за читатели без особена специална подготовка, но желаещи да научат повече за политиката и дипломацията.

Могат да се направя и някои препоръки, които биха могли да се имат предвид, ако авторката продължи да работи по тази тема, нещо, което най-горещо бих й препоръчал.

Така например трудът само щеше да спечели, ако България и нейните интереси в региона също биха намерили място, макар и кратко, в разработката. Ясно е, че България като член на ЕС ще изпълнява общата европейска политика по отношение на региона. Но България е член на ЕС само от 7 години и освен това, както всички останали държави-членки, има и свои специфични интереси и цели. Можеше те само да бъдат загатнати, па макар и само да се отбележи, че България се придържа към общата политика на Съюза към региона.

Нямаше да бъде излишно, ако съвсем накратко, фрагментарно дори, беше посочено какви интереси имат другите големи световни играчи в региона – САЩ, Русия, а защо не и Китай и Япония. Такива интереси несъмнено има, тъй като регионът на Средиземно море е стратегически и то не само за крайбрежните държави, Можеше да се посочи дали техните интереси съвпадат с тези на ЕС, а ако някъде се разминават, щеше да бъде много интересно да се посочи къде и защо?

Направените препоръки в никакъв случай не накърняват достойнствата на представения дисертационен труд.

И дисертационният труд и кандидат-докторантката отговарят напълно на изискванията, съдържащи се в Глава Втора, Раздел II на вътрешните правила за развитие на академичния състав в ЮЗУ „Неофит Рилски".

Направените по-горе констатации и изводи ми дават основание

да предложа убедено на уважаемото научно жури да приеме като успешен дисертационния труд на Мария Георгиева Хаджипетрова-Лачова и да излезе със становище да й бъде присъдена образователната и научна степен „доктор" по специалност „Международно право и международни отношения", щифър: 05.05.15.

София,

12.01.2015 г.

РЕЦЕНЗЕНТ:

(доц. д-р Еньо В. Савов)